

चूक की गुन्हा ?

डॉ. मनोज भाटवडेकर

एखादी गोष्ट मुलाला हवी असते. आणि ती नाकारली तर त्यांना मोह निर्माण होतो. संधी मिळाली की मोह उफाळून येतो. अशा वेळी त्याला 'चोर' म्हटलं तर मुलगा त्याच मार्गाचा अवलंब करायला लागतो. असा विकृत आनंद भूषणही घेत होता.

लहान मुलांच्या ज्या केसेस उपचारासाठी येतात त्यामध्ये पालकांना मुलाबद्दल वाटणारी आत्मीयता आणि आस्था हे स्थायीभाव असतात. फक्त कधी कधी याचं रुपांतर जेव्हा अवाजवी चिंतेत होतं, तेव्हा अनर्थ होऊ शकतो.

“डॉक्टर, माझा मुलगा गुन्हेगार तर नाही ना होणार?” हा भूषणच्या आईने काळजीच्या सुरात विचारलेला प्रश्न आस्थेपोटी निर्माण झाला असला तरी तो काहीसा अवास्तव वाटणारा होता; कारण भूषणचं वय होतं फक्त आठ.

“मी या प्रसंगानंतर चांगलीच सावध झालेय. त्याला सक्त ताकीद देऊन ठेवलीय - पुन्हा असं वागलास तर मी याहून भयंकर शिक्षा करीन. त्यानंतर तो ठीक आहे. पण मलाच सारखी धास्ती वाटतेय. बाळाचे पाय पाळण्यात दिसतात. गुन्हेगारीकडे हा झुकणार नाही ना, असं राहून राहून माझ्या मनात येतंय. कदाचित मला वाटतं ते चुकीचंही असू शकेल. तुम्हीच काय ते सांगा,” भूषणच्या आईच्या डोळ्यांत पाणी उभं राहिलं होतं.

नेहमीप्रमाणे केसची पार्श्वभूमी घेणं आलं. “तुमच्या घरी कोण कोण असतं? तुम्ही ज्या गुन्हेचांबद्दल म्हणालात तो गुन्हा नेमका कोणता? सगळं सविस्तर सांगता का?”

भूषणच्या आईने डोळे पुसले. “सांगते डॉक्टर. आमच्या घरी मी, भूषण आणि माझी आई असे तिघेच असतो. भूषणचे वडील दोन वर्षांपूर्वी अपघातात गेले, तेव्हापासून आम्हीच असतो. माझी नोकरी लग्नाआधीपासूनच आहे. माझी आई घरी असते. भूषण शाळेतून घरी येतो तेव्हा तीच त्याचं सगळं करते. बाकी आमच्याकडे तसं वातावरण चांगलं आहे. मला भूषणच्या भवितव्याची काळजी वाटते. त्याचे वडील नाहीत म्हणून. ते गेल्यावर सुरुवातीचे सहा महिने मला खूप त्रास झाला. पण मी हळूहळू त्यातून सावरले. भूषणला वाढवायची जबाबदारी माझ्या एकटीवर पडली. मला ती नीट पार पाडता येईल ना अशी धास्ती माझ्या मनात सतत असते. भूषण तसा हुशार मुलगा आहे, म्हणून त्याची जास्तच भीती वाटते.”

‘तुम्ही त्याच्या गुन्ह्याबद्दल सांगणार होतात.’

‘गुन्हा म्हणजे हेच हो, पैसे चोरले त्याने - एकदा नाही चांगले दोनदा.’

‘त्याबद्दल सविस्तर सांगता का?’

‘मला या गोष्टीचा इतका त्रास झालाय डॉक्टर, बोलता बोलता मला कदाचित रडूही येईल.’

‘ठीक आहे. मी समजू शकतो तुमची भावना. पण या घटनेचे तपशील जाणून घेणे आवश्यक आहे.’

‘भूषण ज्या शाळेत जातो त्या शाळेत श्रीमंत कुटुंबातली खूप मुलं आहेत. त्या मुलांच्या खिशात अनेकदा पैसे असतात. आमची आर्थिक परिस्थिती व्यवस्थित आहे, आर्थिक ताण मुळीच नाही. पण त्याच्या खिशात नेहमी पैसे देणं मला जरा धोक्याचं वाटतं. शाळा आमच्या घरापासून चालत जाण्याच्या अंतरावर आहे. तो आजीबरोबर चालत जातो आणि येतो. त्यामुळे प्रवासासाठी पैसे लागण्याचा प्रश्न नाही. रोज शाळेत डबा घेऊन जातो, त्यामुळे खाण्यासाठी पैसे जवळ ठेवण्याचा प्रश्न नाही. त्याच्या शाळेतली काही मुलं लांबून येतात. त्यातली काही स्वतःच्या गाड्यांमधून, तर काही स्कूलबसमधून येतात. बहुतेक मुलं मधल्या सुट्टीत कॅण्टीनमधलं खातात, कोल्ड-ड्रिंक्स पितात. त्यामुळे त्यांच्या खिशात रोज वीस-पंचवीस रुपये सहज असतात. भूषण सुरुवातीला माझ्या मागे लागायचा, तू मला पण पैसे दे म्हणून. मी त्याला साफ नाही म्हणून सांगितलं. हे असले चोचले आपल्याला परवडण्यासारखे नाहीत. ही शाळा अभ्यासासाठी चांगली आहे म्हणून तुला या शाळेत घातलंय, मजा करायला नाही, असं मी त्याला स्पष्टच सांगितलं. मग हळूहळू तो पैसे मागायचा बंद झाला. मी म्हटलं चला, एखादी गोष्ट समजावून सांगितली तर याला पटतेय पण कसलं काय? गेल्या महिन्यात एक दिवस अचानक माझ्या लक्षात आलं की माझ्या पर्समधले शंभर रुपये गायब झालेले आहेत. मला आधी भूषणचा संशय आलाच नाही. पण त्यानंतर दोन-तीन दिवस तो मला त्याच्या दप्तराला हात लावू देईना. मी त्याच्या वह्या बघण्यासाठी दप्तराला हात लावला तर तो धावत यायचा आणि म्हणायचा मी काढून देतो. मग माझा संशय वाढला. बघते तर, त्याच्या दप्तरात पैसे ते सुद्धा साठच रुपये. मी त्याला त्या दिवशी खूप मारलं. तो आधी कबूल करेना. पण त्याला रेडहॅण्डेड पकडल्यामुळे त्याला कबूल करणं भागच होतं. मी त्याला सांगितलं पुन्हा असा प्रकार दिसला तर खबरदार पंधरा दिवसांनी शाळेतल्या टीचरने मला बोलावून घेतलं. त्यांनी जो प्रकार सांगितला तो ऐकून मी हादरलेच. भूषणने एका मुलाचे पन्नास रुपये चोरले. ही चोरी त्याने मधल्या सुट्टीत केली. तेव्हाही तो रेडहॅण्डेड पकडला गेला. शिक्षकांनी त्याला समज दिली. त्यांनी मलाही सांगितलं- तुम्ही याबद्दल त्याला मारू किंवा शिक्षा करू नका, पण मी त्याला घरी आल्यावर वळ उठेपर्यंत मारलं. याला गुन्हेगारी नाही तर काय म्हणायचं डॉक्टर?’ भूषणच्या आईने आपला चेहरा लपवून हुंदके घायला सुरुवात केली.

‘तुम्हाला या घटनेचा खूप त्रास झालाय हे अगदी उघड दिसतंय. पण या घटनेकडे आपण एका तटस्थ दृष्टिकोनातून बघू या. दुसऱ्याची वस्तू किंवा पैसे न सांगता उचलणं याला चोरी म्हणतात हे जरी खरं

असलं तरी लहान मुलं चोरी करणं या भूमिकेतून हे कृत्य करतातच असं नाही. एखादी गोष्ट त्यांना खूप हवीहवीशी वाटत असेल, पण ती मागण्याचं धैर्य नसेल किंवा ती गोष्ट त्यांना वारंवार नाकारली गेली असेल तर काय होतं? त्या गोष्टीबद्दलचा त्यांच्या मनातला मोह वाढत जातो. संधी मिळाली की हा मोह उफाळून वर येतो. अशा वेळी मुलाला उद्देशून 'तू चोरी केलीस, तू गुन्हेगार आहेस' या संज्ञा वापरल्या तर आपण या साध्या कृत्याला एका वेगळ्या चौकटीत नेऊन बसवतो. चोर किंवा गुन्हेगार हे एक आदरार्थी विशेषण आहे असं मुलाला नकळत वाटायला लागतं. हा शिक्का खरा करण्यासाठी किंवा आपल्याला बहाल केलेलं विशेषण सिद्ध करण्यासाठी मुलं त्याच मार्गाचा अवलंब करायला लागतात आणि त्यातून एक विकृत आनंद मिळवायला लागतात. यातून हवी असलेली वस्तू त्यांना मिळतेच. त्याबरोबर हा विकृत आनंदही मिळतो. विकृत आनंदाची चटक ही महाभयंकर असते; वस्तूचा मोह हा ती वस्तू मिळाल्यावर एक वेळ कमी होऊ शकतो, हे लक्षात ठेवायला हवं. भूषणने पैसे का घेतले होते हे तुम्ही त्याला विचारलंत का? किंवा घेतलेल्या पैशाचं त्याने काय केलं हे त्याने तुम्हाला सांगितलं का?

“काही नाही हो, वडापाव खाल्ला आणि कोल्ड ड्रिंक्स प्यायली.”

‘म्हणजे मी म्हटलं तेच- या गोष्टी तुम्ही त्याला सतत नाकारत आलात. एखाद्या वेळी त्याचा मोह अनावर होऊन त्याने पैसे उचलेले असतील. त्याच्याशी बोलताना - ‘तुला अमुक अमुक खावसं वाटलं किंवा तुला पैसे घ्यावेसे वाटले’ अशा शब्दात स्पष्टीकरण देणं योग्य ठरेल. त्याच्यावर आरोप न करता, त्याच्या व्यक्तिमत्त्वावर हल्ला न चढवता ही समस्या हाताळता येऊ शकते. कदाचित आपल्या एकटीवर सगळी जबाबदारी आहे, आपल्या हातून भूषणची जडणघडण होताना काही चूक होऊ नये म्हणून तुम्ही जास्त जागरूक असाल. ही टोकाची जागरूकता कधी कधी घातक ठरू शकते.’

“डॉक्टर, लहानपणी एक गोष्ट वाचली होती. एका गुन्हेगाराने कोर्टात साक्ष द्यायला आलेल्या आईचा कान कडकडून चावला - ‘लहानपणी मी केलेल्या लहान लहान चोऱ्यांना तू प्रोत्साहन दिलंस त्याबद्दल ही शिक्षा’ असं त्याने आईला सांगितलं. मला भूषण त्या गुन्हेगाराच्या जागी आणि मी त्या आईच्या जागी दिसले.”

‘त्या आईने प्रोत्साहन दिलं होतं. मी तुम्हाला प्रोत्साहन द्यायला सांगत नाहीय. त्याला हव्याहव्याशा वाटणाऱ्या गोष्टी मधूनमधून देणं; एखादी गोष्ट आईने नाकारली तरी तिचं आपल्यावर प्रेम आहे हे त्याला दाखवणं, त्याच्या हातून घडलेल्या चुका सुधारायला मदत करणं या सर्व गोष्टी कशा करायच्या हे मानसोपचारात आपण बोलू या.’

आपलं महानगर, दि. ३१/८/१९९९
काही बोलायाचे आहे